

Om satsens informationsstruktur i svenska och polska – några utgångspunkter

Monika Jazowy-Jarmul

Jagellonska universitetet, Kraków

The Communicative Structure of Sentences in Swedish and Polish

World languages make use of numerous syntactic types. The most frequently occurring word order, also represented in Swedish and Polish, is the SVO structure (subject, verb, object). In all languages, however, there are certain possibilities for modifying the sentence pattern depending on the sender's communicative intention. In Swedish, in which the word order performs a grammatical function, the available options are less numerous than in Polish, where the existence of the inflectional system allows for a considerable freedom of the sentence word order. In this paper we will present the most frequent language strategies used in Swedish in order to express the theme-rheme semantic value of utterances. Swedish examples will be juxtaposed with their Polish translations.

Key words: translation, Swedish, Polish, the communicative structure

Inledning

I världens språk förekommer olika ordföljdsalternativ. Både svenska och polska representerar den syntaktiska typen SVO, dvs. med subjektets initiala position, det finita verbet på andra plats och efterföljande objekt (SAG 1999, 1: 22; Hammarberg & Viberg 1979: 13). De berörda satsleden kan, med hänsyn till den talandens kommunikationsbehov, disponeras på olika ställen i satsen. I svenskan är dock möjligheter till ordföljdsförändringar begränsade, vilket kan förklaras med att satsdelsfunktionen i mycket hög grad signaleras genom ordföljden (SAG 1999, 1: 23; Hammarberg & Viberg 1979: 17). I polskan används främst morfologiska medel (böjning) för att uttrycka viktiga syntaktiska funktioner vilket medför att ordföljden är mer flexibel och att de olika ordföljdsalternativen är godtyckliga. Svenskan som inte kan variera ordföljden lika fritt som polskan erbjuder sämre möjligheter att signalera informationsstruktur.

Olika satsdelar i en mening är, när de används i ett yttrande, inte lika informativa. Det mest informativa ledet kallas för *rema* och det minst informativa för *tema* (Mathesius 1975: 156). Kommunikationen fortskrider från

den kända mot den nya informationen (tema-rema principen, TR-principen) (Ekerot 1995: 70f). Som framgår av detta utgör tema, som det minst informativa ledet, yttrandets startpunkt. Den rematiska delen, ur informationssynpunkt det allra viktigaste satsledet, placeras så långt bak som möjligt i satsen.

I svenskan konkurrerar två ordföljdsprinciper, dels TR-principen och dels den grammatiska principen, dvs. principen att ha samma ordföljd oberoende av informationsstrukturen (Ekerot 1979: 91). Som en motsvarighet till den grammatiska principen föreslår Hammarberg och Viberg termen *SatsGrammatisk Ordföljd* (*SGO-funktioner*) i motsats till *TextGrammatisk Ordföljd* (*TGO-funktioner*) som motsvarar principen om det funktionella satsperspektivet (Hammarberg & Viberg 1979: 15). I svenskan dominerar den grammatiska principen vilket innebär att placeringen av ett satsled spelar en avgörande roll för att signalera skillnaden mellan olika satsled (subjekt, objekt, predikatsverb) (15). Svenskan kan därför inte lika fritt som polskan variera ordföljden för att tillfredsställa tema-rema principen. Däremot erbjuder svenskan andra medel (vissa transformationer) för att signalera informationsstruktur. En kort genomgång av dessa möjligheter presenteras i det närmast följande. Varje svenskt exempel sammanställs med sin polska translatöriska motsvarighet vilket gör det möjligt att fastställa på vilket sätt textgrammatiska förhållanden uttrycks i den polska versionen. Det språkliga materialet, som undersökningen baserar sig på, har hämtats ur skönlitterära svenska böcker och deras polska översättningar.

Satsens informationsstruktur i svenskan och i polskan (translatorisk analys)

I kommunikationsprocessen överförs information från den talande till den tilltalade. Informationsstruktur är alltså inte en stabil egenskap som tillskrivs en viss syntaktisk konstruktion utan är beroende av sammanhanget, av kommunikationssituationen. Varje element i ett yttrande fyller en avsedd, kommunikativ och stilistisk funktion som medvetet skapas av författaren. Fokuseringen på den kommunikativa komponenten anses vara särskilt relevant vid översättning. Översättarens uppmärksamhet bör därvid ägnas åt den talandes kommunikativa intention som återges med ett optimalt bevarande av målspråkets normer. I kommunikationsprocessen fogar talaren ny kunskap till det som mottagaren redan vet. Meningarna som används i språklig kommunikation ska, enligt tema-rema principen, vara konstruerade på följande sätt (Koseska-Toszewa 1999: 154; Mathesius 1975: 156; van Dijk 2001: 81):

tema (satsens minst informativa led, given information) + rema (satsens mest informativa led, ny information)

I svenskan är dock variationsmöjligheterna för att uttrycka textgrammatiska förhållanden tämligen begränsade eftersom de enskilda satsdelarna är, i enlig-

het med den grammatiska ordföljdsprincipen, mycket starkare bundna till sina positioner i satsen än i polskan. I stället för ordföljdsskillnaden kan svenskan använda sig av t.ex. oppositionen bestämd-obestämd form för att signalera informationsstruktur (Ekerot 1979: 87). Detta illustreras av följande exempel:

- (1) ***En brandbil** körde genom gatorna under ihärdigt tutande.*
*Ulica, z ciągłym rykiem syreny, jechał **samochód straży ogniowej**.*
- (2) ***En man** kommer emot honom.*
*Idzie ku niemu **jakiś mężczyzna**.*
- (3) ***En påfallande vacker kvinna med gråsprängt hår och stora mörka ögon** kommer i trappan.*
*Na schodach pojawia się **wyjatkowo piękna kobieta o przyprószonych siwizną włosach i dużych ciemnych oczach**.*
- (4) ***Ett rött huvud** blev synligt uppe i trappan.*
*W górze na schodach ukazała się **czupryna koloru marchewki**.*

I de här analyserade svenska exemplen placeras det nya rematiska subjektet (*en brandbil, en man, en påfallande vacker kvinna med gråsprängt hår och stora mörka ögon, ett rött huvud*), enligt den grammatiska principen, i satsens initiala position. Alla de ovan anförda nominalfraserna förmedlar indefinit betydelse. Denna betydelse innebär att referenten, som beskrivs i nominalfrasen, är icke specifik (okänd) för mottagaren och kan inte unikt identifieras av honom i verkligheten eller i en textvärld (jfr Svartholm 1978: 40). I de anförda exemplen har nominalfrasen en specifik indefinit referens, dvs. talaren förutsätter att referenten existerar och kan identifiera den, men samtidigt antar talaren att referenten inte är identifierbar för lyssnaren bara med hjälp av nominalfrasens beskrivning (SAG 1999, 3: 172). Eftersom en ny, dvs. för lyssnaren okänd referent, introduceras med obestämd form är det naturligt att betrakta den obestämda nominalfrasen som det mest informativa ledet (som rematiskt led) trots att det inte kommer i satsens finala position. Av undersökningen framgår att satsens informationsstruktur, som i svenskan signaleras med hjälp av obestämd form, framställs genom ordföljden i polskan (Jazowy-Jarmuł 2006: 118). En indefinit nominalfras (*samochód straży ogniowej, jakiś mężczyzna, wyjątkowo piękna kobieta o przyprószonych siwizną włosach i dużych ciemnych oczach, czupryna koloru marchewki*), det ur informationssynpunkt allra viktigaste satsledet, placeras i satsens finala position i de översatta exemplen. Svenskt kvantitetsattribut i form av obestämd artikel (*en, ett*) saknar morfologisk motsvarighet i den polska översättningen (exempel 1, 2 och 3), eller motsvaras av indefinit kvantitativt pronomen *jakiś* (exempel 2).

Ett annat medel som hjälper till att tydliggöra meningarnas informationsstruktur i svenskan utgör formellt subjekt i form av det expletiva pronomenet *det*. Denna konstruktion gör det möjligt att disponera om satsleden och därmed

undvika att remat placeras först i satsen. Det informationsmässigt tyngsta ledet kan flyttas, enligt tema-rema principen, ”längre åt höger än satsschemat normalt tillåter” (Ekerot 1979: 99). På grund av de satsgrammatiska restriktionerna för ordföljden hade detta inte varit möjligt (enligt regeln måste subjektet föregå det finita verbet) (Ekerot 1995: 116). Ett sådant fall representeras av följande svenska exempel:

- (5) *Det hade kommit **en cirkus** till den lilla staden.*
*Pewnego dnia do miasta przyjechał **cyrk**.*
- (6) *Det stod **en stor gräddtårta** på bordet.*
*Na stole stał **duży tort z bitą śmietaną**.*
- (7) *Det var **en varm och vacker dag** i slutet av augusti.*
*Był koniec sierpnia, **dzień ciepły i piękny**.*

I de svenska exemplen står det rematiska subjektet i form av en nominalfras: *en cirkus*, *en stor gräddtårta*, *en varm och vacker dag* på objektets plats (i mittfältet) i satsschemat. Nominalfrasen förmedlar indefinit betydelse som uttrycks med hjälp av obestämd artikel (exempel 5) och adjektivattributets obestämda form (exempel 6 och 7). Med hjälp av indefinit nominalfras introduceras en ny referent i det textuella rummet. Nominalfrasens referent är icke-specifik för den tilltalade och därmed inte unikt identifierbar för honom utifrån nominalfrasens beskrivning. Eftersom det är obligatoriskt att fylla subjektspositionen i svenskan (det s.k. subjektstvånget) så används istället det icke referentiella pronomenet *det* som platshållare (jfr SAG 1999, 4: 38, 42). Vid jämförelse mellan originalet och översättningen visar det sig att det formella subjektet *det* saknar motsvarighet i översättningen. Den indefinita nominalfrasen (*cyrk*, *duży tort z bitą śmietaną*, *dzień ciepły i piękny*) som utgör satsens mest informativa led och anger en ny information placeras i dess finala position.

Det går därmed att fastställa att informationsstruktur bara signaleras med hjälp av satsens syntaktiska struktur i polska. I svenskan markeras däremot distinktionen mellan ny och given information med hjälp av ordföljden och med samspelande medel som presenteringskonstruktion och obestämd artikel.

Ett annat viktigt redskap för att signalera informationsstruktur i svenskan utgör utbrytning:

- (8) ***Var det du som** bjöd hem den där ynglingen?*
***Czy to ty** zaprosiłaś tego młodzika?*
- (9) *Hon hade också en liten djuraffär tillsammans med sin syster. [...] **Det var i butiken** hon hittades.*
*Razem z siostrą prowadziła niewielki sklep zoologiczny. [...] **Znaleziono ją właśnie w tym sklepie.***

- (10) ***Det är min styvmor, Karin Calwagen, som spelar huvudrollen i vårt obetydliga familjedrama.***
Glówną rolę w naszym skromnym dramacie rodzinnym gra moja macocha, Karin Calwagen.

I de ovan anförda exemplen används inledningsmeningen med det expletiva pronomenet *det* för att fokusera på det av den talande efterfrågade subjektet (exempel 8), på adverbialiet (exempel 9) eller på subjektet (exempel 10) som talaren ger upplysning om. Det framhävda ledet med högt informationsvärde placeras mot slutet av satsen i stället för i dess initiala position. Utbrytningskomplement i form av en obligatorisk, postponerad relativsats anger ett faktiskt förhållande som den talande förutsätter vara bekant för lyssnaren (517).

Det utbrutna subjektet i ovanstående tre exempel anger definit betydelse, dvs. referenten som beskrivs i nominalfrasen är specifik (känd) för mottagaren och kan unikt identifieras av honom i en viss kommunikationssituation (deixis) eller i en textvärld. Bestämthetens betydelse realiseras genom det definitiva personliga pronomenet *du*, den efterställda bestämda artikeln – *en* och det possessiva pronomenet *min*.

Jämförelsen av originalet och översättningen har visat att utbrytningskonstruktioner lämpligen återges med hjälp av satsens syntaktiska struktur i polskan, dvs. satsens mest informativa led placeras i dess slut vilket illustreras av exempel 9 och 10. I talad kommunikation används även partikeln *właśnie* (exempel 9) som framhäver innehållet hos det utbrutna ledet. I exempel 8 framhålls den avsedda referenten med hjälp av det personliga pronomenet *ty* i subjekts funktion. Eftersom ändelserna i verbets finita form ger tillräcklig information om person och numerus i polskan, och även i stor utsträckning om genus, blir personliga pronomen oftast utelämnade när de utgör satsens subjekt (Topolińska 1984: 307; Engel 2000: 946f). Det definitiva personliga pronomenet *ty* (sv. *du*) syftar på en referent som unikt kan identifieras i talsituationen (deixis).

En annan konstruktion som framkallas av satsens informationsstruktur är passivum. Denna konstruktion är pragmatiskt betingad och väljs ”då skeendets Föremål utgör ett naturligare tema för yttrandet än Agenten” (Sundman 1987: 360). Exempel:

- (11) ***Vokalharmonin styrs här av rotens vokal.***
W powyższych przykładach harmonię wokaliczną determinuje samogłoska rdzenna.
- (12) ***Detta dokumenteras tydligast av den kampanj som fördes i svensk press.***
Dokumentuje to najlepiej kampania prowadzona w prasie szwedzkiej.
- (13) ***Då överväldigades man av detta överflöd.***
Wtedy przytłaczał nas ten dobrobyt.

De ovanstående svenska exemplen illustrerar hur man, genom växling mellan aktiv och passiv konstruktion, kan arrangera satsled enligt tema-remap principen. Den referent som i aktiv konstruktion skulle betecknas med subjekt och som ingår i det som den talande vill säga med sitt yttrande, placeras i den passiva satsen i final position. Den rematiska aktanten anges, vid passiv konstruktion, med ett fritt adverbial: *av rotens vokal, av den kampanj som fördes i svensk press, av detta överflöd* (jfr SAG 1999, 4: 380). Med hjälp av detta vill den talande informera mottagaren om vem som är agent. Däremot blir den aktant, som i den aktiva satsen skulle ha varit objekt, till tematiskt subjekt i den passiva konstruktionen (exempel 11: *vokalharmonin*). Av undersökningen har framkommit att svensk passiv konstruktion oftast har transformerats till en aktiv sats i översättningen till polska. Det svenska agentadverbialet ersätts med ett målspråkligt element som inte utgör någon motsvarighet på det grammatiska planet. Grammatisk ersättning medför att detta övertar subjektets roll i den översatta satsen (*samogloska rdzenna, kampania prowadzona w prasie szwedzkiej, ten dobrobyt*) och som satsens rematiska del flyttas till dess slut. Informationsstrukturen i de polska exemplen signaleras enbart genom ordföljden.

Ett annat uttrycksmedel som svenskan tillhandahåller för att tillfredsställa språkets kommunikativa funktion är s.k. adverbialflyttning (Ekerot 1995: 108). Denna syntaktiska transformation är vanligare i skriftspråkliga meningar än i tal-språket (108). Några typiska exempel:

- (14) *Rummet är stort [...] Över golvet's kvistiga tiljor utbreder sig en sliten matta av tveksamt orientaliskt ursprung.*

Sękate deski podłogi przykrywa wytarty dywan wątpliwie orientального pochodzenia.

- (15) *I Kina är det ju lite annorlunda. Jag såg en gång i Shanghai en kines. W Chinach jest jednak nieco inaczej. Widziałam kiedyś w Szanghaju Chińczyka.*

- (16) *Mitt i natten vaknar Simone av ett plötsligt stick i överarmen.*

W środku nocy Simone budzi ułucie w ramię.

I den vanligaste ordföljden i svenskan förekommer adverbialet i satsens slutfält (Thorell 1977: 196). För att uttrycka textgrammatiska förhållanden kan den talande dock placera adverbialet i förfältet i stället för i slutfältet vilket illustreras av exempel 14 och 16. Av tema-remap principen följer att definitiva led som anger bakgrundsinformation förekommer tidigare i satsen än de ur informationssynpunkt viktigare. Adverbial i de ovan anförda exemplen anger aktionens rumslika och tidsliga omständigheter. En annan omdisposition av adverbial är också vanlig (exempel 15: tidsadverbialet *en gång*, rumsadverbialet *i Shanghai*), dvs. dessa förekommer i mittfältet och är därmed mindre rematiska än de skulle vara i slutfältet (SAG 1999, 4: 25). Det slutfältsplacerade ledet (subjektet *en sliten matta av tveksamt orientaliskt ursprung* i exempel 14, subjektet *ett plötsligt*

stick i överarmen i exempel 16 och objektet *en kines* i exempel 15) som anger en ny information, blir då tydligt rematiskt. Indefinita led introducerar en ny referent i det textuella rummet. Denna bedöms som inte unikt identifierbar för mottagaren, vilket signaleras genom en obestämd framförställd artikel.

Om man jämför en svensk text med motsvarande polsk översättning visar det sig att de satsled som motsvarar de svenska rematiska leden oftast placeras sist i satsen. Indefinit betydelse signaleras alltså enbart med hjälp av satsens syntaktiska struktur, dvs. en indefinit nominalfras (*wytarty dywan wqtpliwie orientalnego pochodzenia* i exempel 14, *Chińczyka* i exempel 15 och *uklucie w ramię* i exempel 16), som är satsens mest informativa led, placeras i dess slut. Det svenska spetsställda adverbialet har i de översatta meningarna oftast fått samma position i satsen, dvs. förekommer i dess initiala position eller, såsom i det svenska exemplet 15, i mittfältet.

Slutord

Det kan följaktligen konstateras att skillnader i informationsstruktur som i svenskan uttrycks med hjälp av vissa grammatiska medel (t.ex. konstruktion med formellt subjekt *det*, utbrytning, passiv och spetsställt adverbial) och som samverkar med ordföljden, oftast återgetts med ordföljdsmedel i den polska översättningen. Som framgått av en jämförande analys mellan original och översättning används satsens initiala och finala position betydligt oftare i polskan än i svenskan för att signalera informationsstruktur. I stället för ordföljdsskillnader används i svenskan också distinktionen bestämd respektive obestämd form för att markera en riktig informationsstruktur. En obestämd nominalfras betraktas som det mest informativa ledet (som rematisk del) trots att den inte förekommer i slutet av satsen. I översättningen signaleras denna distinktion genom ordföljden, vilket kan sättas i samband med att polskan inte förfogar över en särskild morfologisk exponent för obestämdhets- och bestämdhetskategorin. Förutsättningarna för förekomsten av definit resp. indefinit nominalfras i en viss syntaktisk position kräver fortsatt djupgående forskning.

Litteratur

- Banyś, W., Bednarczuk, L. & Karolak, S. (red.). 1999. *Studia lingwistyczne ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Polańskiemu na 70-lecie Jego urodzin*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- van Dijk, T. 2001. *Dyskurs jako struktura i proces*. Översättning av G. Grochowski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ekerot, L. J. 1979. "Syntax och informationsstruktur". Hyltenstam 1979: 79–108.
- Ekerot, L. J. 1995. *Ordföljd Tempus Bestämdhet*. Malmö: Gleerups Förlag.

- Engel, U. (Hg.). 2000. *Deutsch-polnische kontrastive Grammatik*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hammarberg, B. & Viberg, Å. 1979. *Platshållartvånget, ett syntaktiskt problem i svenskan för invandrare*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Hyltenstam, K. (red.). 1979. *Svenska i invandarperspektiv*. Lund: Liber Läromedel.
- Jazowy-Jarmuł, M. 2006. *Översättningsmöjligheter av svenska nominalfraser till polska*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Koseska-Toszewa, V. 1999. "O semantycznym porządku kwantyfikatorów w języku naturalnym i strukturze tematyczno-rematycznej zdania". Banyś, Bednarczuk & Karolak 1999: 146–156.
- Mathesius, V. 1975. *A Functional Analysis of Present Day English on a General Linguistic Basis*. The Hague: Mouton.
- SAG = *Svenska Akademiens grammatik. 1: Inledning*. 1999. Stockholm: Norstedts.
- SAG = *Svenska Akademiens grammatik. 3: Fraser*. 1999. Stockholm: Norstedts.
- SAG = *Svenska Akademiens grammatik. 4: Satser och meningar*. 1999. Stockholm: Norstedts.
- Sundman, M. 1987. *Subjektval och diates i svenskan*. Åbo: Åbo Akademis Förlag.
- Svartholm, K. 1978. *Svenskans artikelsystem. En genomgång av artikelbruket i vuxenspråket och en modell för analys av bruket i barnspråket*. MINS 3. Stockholm: Stockholms universitet.
- Thorell, O. 1977. *Svensk grammatik*. Stockholm: Esselte Studium AB.
- Topolińska, Z. (red.). 1984. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Källtexter

- Bergman, I. 1991. *Den goda viljan*. Stockholm: Norstedts.
- Bergman, I. 1995. *Dobre chęci*. Översättning av H. Thylwe. Warszawa: Spółdzielnia Wydawnicza "Czytelnik".
- Larsson, S. 2005. *Män som hatar kvinnor*. Stockholm: Norstedts.
- Larsson, S. 2008. *Mężczyźni, którzy nienawidzą kobiet*. Översättning av B. Walczak-Larsson. Warszawa: Jacek Santorski & Co Agencja Wydawnicza.
- Lindgren, A. 1997. *Pippi Långstrump*. Stockholm: Raben & Sjögren.
- Lindgren, A. 2011. *Pippi Pończoszanka*. Översättning av I. Szuch-Wyszomirska. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Nicklasson-Młynarska, J. (red.). 1999a. *Polen och Sverige. År av rivalitet och vänskap*. Borås: Centraltryckeriet.
- Nicklasson-Młynarska, J. (red.). 1999b. *Szwecja – Polska. Lata rywalizacji i przyjaźni*. Översättning av A. Bodegård, E. Gruszczyńska & L. Ilke. Borås: Centraltryckeriet.
- Sigurd, B. 1970. *Språkstruktur*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Sigurd, B. 1975. *Struktura języka*. Översättning av Z. Wawrzyniak. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.